

ФИЛОСОФИЯТА И ПРАКТИЧЕСКОТО ОВЛАДЯВАНЕ НА СВЕТА

ОСНОВНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА СОЦИОЛОГИЧЕСКОТО ПОЗНАНИЕ НА ОБЩЕСТВЕНАТА РЕАЛНОСТ В ИСТОРИЧЕСКИ ПЛАН

Цветана Фиковска

Настоящата разработка е посветена на някои основни методологически проблеми на историческото познание, схващано като процес на научно усвояване и реконструкция на историческото минало. Затова в нея дори косвено не са застъпени проблемите, свързани със структурата, функционирането или социалната роля и значимост на системата от исторически знания като относително завършен продукт на историко-познавателния процес.

По такъв начин тематичният обхват на разработката е ограничен двустепенно: веднъж в рамките на общия тематичен кръг на въпросите, свързани с историческото познание; и, от друга страна, – чрез преимущественото акцентирание само на няколко, основни методологически проблеми на историческото познание.

Отделното, конкретно обществено явление може да бъде адекватно и цялостно познато, ако се изпълнят поне две условия:

1. Всяко изследвано явление да се приеме, че притежава относителна самостоятелност, която се осъществява чрез собствената му структура, функциониране и връзки с други явления.

2. Да се приеме, че всяко явление е винаги част от цялостната система на обществото, намиращо се на определен исторически етап.

Такова явление се познава адекватно само в определена, исторически сложила се координатна система. Само в такъв исторически контекст общественото явление може да бъде “разчетено”.

Така целите на настоящото изследване се свеждат до очертаването и анализа на основните теоретични и емпирични предпоставки за научнопознавателното реконструирание на историческото минало. При това тези предпоставки са не просто необходими, но са и обособени условия на познанието, а като система, т.е. в тяхната взаимосвързаност и взаимообусловеност. Анализът на предпоставките, разбира се, не може да бъде самоцелен, откъснат от основните задачи и механизмите, чрез които се осъществява историкопознавателния процес. Именно това води до необходимостта от едно, макар и подчинено паралелно разглеждане както на някои основни и общовалидни гносеологически принципи и механизми, така и на собствените-социологически, частнонаучни особености на историческото познание. Тъкмо този втори разширен проблемен кръг очертава концептуалното виждане за историкопознавателния процес изобщо и по същество като част от по-широкия, общосоциологичен контекст, в който е вложен анализът на теоретичните и емпиричните предпоставки на научно-историческото познание. А това е неразривно свързано с проблема за обществената практика, защото в основата на тази практика стои пълнотата на човешкия живот. От нея произтича и целостта на индивидуалното човешко съществуване. И само така човешката дейност, индивидуалният живот на личността се разтваря в историята – във времево разположеното съществуване на обществото с произтичащата от това негова специфика.

Човешката дейност има подчертано предметен характер, който не се заключава само в материално-веществената му форма, но носи и ясни духовно-културни елементи. Никъде другаде единството между материално и идеално не е така тясно и неразривно, както именно в човешката практика – било тя индивидуална или колективна.

И така основните предпоставки за научнопознавателното реконструирание на социалните явления от историческото минало се свеждат до няколко основни методологически проблеми на историкосоциологическото познание, които и в самата философия са колкото традиционни, толкова и дискуссионни. Най-общо това са проблемите, свързани с:

1. Предмета, обекта и субекта на историко-социологическото познание, разгледани като принципна, абстрактно-историческа, и като конкретно-социологическа неспецифицирана система.

2. Историческите източници като непосредствена емпирия на историческата наука и основно нейно познавателно средство.

3. Историческият факт, разгледан като своеобразна теоретична емпирия на историческата рефлексия на социологията, като атомарна градивна единица на системата позитивни исторически знания. Историко-социологическият факт е продукт на познанието, но едновременно е и предпоставка за относително по-цялостното научно-познавателно възпроизвеждане на миналото на обществото.

В своята съвкупност тези три групи проблеми очертават опорните точки на всеки историкопознавателен цикъл в неговата цялост. Това всъщност е и широкият контекст, в който се осъществява една втора линия на изследването. Така се осъществява всъщност връзката на теоретическия разум с практическия. Между теоретическия и практическия разум, т.е. между съзерцанието и действието не съществува отношение на подчиненост – те се намират винаги в динамична взаимовръзка.

Чрез теоретическия разум, т.е. чрез съзерцанието познаваните предмети *се постигат*; чрез практическия разум, т.е. чрез дейността тези предмети *се създават*. Те се творят или пък коренно се видоизменят.

В резултат на това “разграничаване на функциите” се прокарва едва видимата, но все пак съществуваща граница между философията и социологията.

От целия комплекс методологически проблеми на историческото познание се откроява проблема за естеството на историческия факт, който е структуроопределящо понятие за цялата сфера на историческото познание, а не само за историографския вид научно усвояване на реалната история.

Това понятие е възелът, през който се пречупват всички останали методологически проблеми на историко-социологическото познание. Тъкмо затова и проблемът за естеството на историческия факт е водещ. Анализът на този проблем би трябвало да съставлява винаги първата линия на изследване на обществените явления.

Поставянето именно на това понятие в центъра на изследването придава по-широка методологическа значимост на настоящата разработка и в определен смисъл я превръща в гранична. Понятието

исторически факт е не само основно за целия комплекс исторически науки – помощните исторически дисциплини, историографията и историологията не само за историческата социология, но, макар и опосредствувано, значимо за цялата хуманитарна сфера на научното знание, която е свързана с историзма като общ философски подход.

От гледна точка на социологията практиката е такава обществена дейност, която се осмисля чрез съществуването си като част от функционирането на цялостния обществен организъм.

Една от големите заслуги на М. Вебер е в това, че той утвърди проблема за практиката, за човешката дейност като проблем, който конституира предмета на изследването на социологията вече като самостоятелна наука. Според него тя е наука, която обяснява общественото развитие като *обществено действие*, с неговите причини, резултати и по-нататъшно въздействие.

Теоретико-социологичният подход към обществените явления от миналото осигурява методологическото ниво на анализа, отчитайки едновременно както общите принципи на гносеологията, така и специфичните особености на частнонаучното историко-социологическо познание. И което е най-важното – този подход дава възможност да се видят основните методологически проблеми на историческото познание в тяхната взаимосвързаност и взаимообусловеност, т.е. да ги разгледаме като система.

Сложността и дискуссионността на анализиранияте проблеми, взаимната обвързаност на двете линии на изследването определя една не съвсем традиционна структура на самото изследване, което не се движи по логиката на неговото последователно индуктивно или дедуктивно разгръщане.

Естеството на темата и теоретико-социологическият подход към нея предопределят своеобразната зигзагообразна структура на изследването: един от проблемите се взема условно за изходен. След това той се решава до онова равнище, което дава възможност за поставянето и частичното решаване на някой следващ. От своя страна, той пък се разработва до равнище, изискващо поставянето на друг проблем и т.н., след което се осъществява постъпателното връщане и подробно разглеждане на вече очертаните и частично анализирани проблеми.

Тази структура на изложението, както и скритото зад нея иманентно единство на двете линии на изследването затрудняват “буквалното” възприемане на събитията и явленията, т.е. правят невъзможно откъсването на конкретни решения на даден проблем, на отделни тези или дори понятия от цялостната концептуална схема на историко-социологическото изследване, което всъщност е изследване на дадено ниво на обществената практика.

Същността на самата практика не е само в социално обусловената материална дейност на човека. Неотделима част от предмет-преобразуващата човешка дейност е и наличието на предварителен замисъл, на предварително поставена цел на тази дейност.

Всяко човешко действие е телеологично обосновано – по разумен или волеви начин, но винаги предварително. Точно това свързва практиката с познанието. Самото познание е вид дейност, а практиката стои в основата на всеки познавателен акт. Практиката и познанието са “втъкани” една в друга.

В този контекст не е вярно схващането, че уж социологията се интересувала само от практиката, докато философията – само от познанието, такова “каквото е то само по себе си”. Практиката и познанието като обекти на изследване са интересни в еднаква степен, но по различен начин, както за философията, така и за социологията.

В какво се състои тази разлика? В онова, което прави философията философия, и социологията – наука: философията тълкува смисъла на историческите факти, социологията обяснява тяхната същност.

Споровете относно природата на историческия факт се въртят около въпроса или за неговата уникалност и единичност или за повторемостта и всеобщността му. Не по-маловажен обаче е и проблемът за това, дали фактът е средство или цел на историческата наука; дали той има теоретичен или емпиричен характер; дали е “чист” от началото до края на изследването, или е подложен на интерпретиране на всички равнища на историко-познавателния анализ.

Особено широко обсъждан е въпросът за интерпретацията на факта. И все пак в този кръг от обсъждани проблеми относно факта на заден план остава най-важният негов аспект – праксеологична или гносеологична е същността на факта.

Най-често срещаното мнение, което обикновено е негласно предпоставено, е това за тъждеството на историческия факт с историческото явление или събитие.

Опасността от заличаване границата между действителността и нашия познавателен образ за нея карат почти всички философи изрично да подчертават, че трябва строго да се различава “фактът – реалност” от “факта – знание”.

Осъзнаването на тази необходимост обаче все още е само първата крачка, предпоставката, но не и решението на въпроса. Действителният хаос, лутането и външноконцептуалната противоречивост започват едва при опитите да се прокара и теоретично да се обоснове разграничението между факта като фрагмент от действителността и факта като знание.

* * *

Широко разпространена е тезата, според която историческият факт може по принцип да се отъждествява с всяко “социално значимо събитие от миналото”.

Във всяко изследване трябва да се анализират колективните и индивидуални действия, които са динамичния израз на определена съвкупност от обществени отношения. А те са или отношения между хора, или – между хора и вещи, или – най-често – и едните, и другите; с една дума – трябва да се изследват... и редица други типични социални явления.

Във връзка с това има възгледи, например като този за необходимостта от разграничаване на “историческите” от “историографските” факти; на “реалните” от “идеалните”; изобщо – гносеологичния от праксиологичния тип интерпретация на факта.

Общото за всички тях е това, че те не могат да избегнат смисловото удвояване, а в някои случаи дори утрояване на значението на понятието “исторически факт”. Исторически факти се оказват и реалните минали събития, и техните отражения в един или друг исторически източник и накрая – исторически факти се оказват само доказаните и формулирани от науката знания за тези събития.

Най-общата констатация, която може да бъде направена като извод е, че историческият факт е нещо различно както от реалното минало събитие, така и от данните на историческия източник, в който това събитие е отразено по някакъв начин. Фактите са

всъщност един научнопознавателен образ на събитието или на отделна негова страна.

Само дадена съвкупност от факти, фиксиращи различни събития от миналото или отделни техни страни съставлява определена гносеологична система, изградена от историческата наука и използвана от социологията на историята. И само тази система може да бъде подложена на непрекъснати изменения – на уточнения, класификация, реструктуриране, преоценка и т.н., в които присъствието и участието на субекта-изследовател е неизбежно.

В хода на практиката, като предметно-преобразуваща дейност, хората участват винаги в едни заварени от тях и исторически оформили се обществени отношения. Тези отношения отначало имат за отделния човек наистина чисто предметен характер – те са непознати и независими от него

В хода на живота си всеки конкретен човек, в една или друга степен, започва познавателно и практически да усвоява предметната действителност, превръщайки я най-напред в обект на своето познавателно внимание и практическо въздействие. Тази действителност се обективизира, тя се очовечава, тя става част от битието на конкретния човек.

В същото време системата от реални минали събития не подлежи на никакви трансформации. Безвъзвратно отминалата обществена действителност не може практически да се коригира със задна дата.

Решаването на проблема за естеството на историко-социологическия факт може адекватно да се осъществи само чрез включването му в широкия контекст на общосоциологичната система на историческото познание.

Най-общата схема на тази познавателна система се очертава от *предмета, обекта и субекта* на познание. Тъкмо на тези проблеми трябва да са посветени изследванията на историческата социология върху обществената практика. Подробно трябва да се разгледат функционалните характеристики на предмета, обекта и субекта на познание, както и предметно-обектните и обектно-субектните взаимоотношения и взаимодействия при реализирането както на познавателния, така и на практическия процес. При тези анализи много точно могат да бъдат открити не само общите, но и специфичните особености на историко-социологическото познание.

Най-общият извод, който може да бъде направен върху основата на тези анализи е, че в теорията на социологическото познание вече е назряла необходимостта от разграничаване на *обективната* действителност от *предметната*, като две съвсем различни сфери на цялостната реална действителност.

След като вече е станало традиционно различаването между обективна и субективна действителност, вътрешната логика на теорията на познанието изисква теоретично обосноваване на понятийното разграничаване на обективната от предметната действителност, т.е. на онази част от реалната действителност, която е “продукт” на човека, от другата – която е напълно независима от него.

Идеята за това разграничаване идва от И. Кант, а след това намира място още в ранните произведения на К. Маркс. Но днес вече равнището на историческите, а и изобщо на общосоциологическите изследвания е такова, че се налага ясното категориално открояване на тези три области от цялостната реална действителност – предметната, обективната и субективната.

Някои опити в това отношение са вече правени във философската литература, но всички те са недокрай последователно проведени и в повечето случаи са облечени в неадекватна понятийна, а оттам и в терминологична форма. Но тъкмо тези опити показват както необходимостта от нови теоретични търсения, така и необходимостта от по-радикални, но и по-прецизни теоретични решения.

Практиката всъщност е съвкупност от съзнателни човешки действия, насочени към промяна на заобикалящия го свят. В резултат на тези действия общественият живот постепенно се преобразува.

Практиката стои в основата на една от главните характеристики на обществото – неговата историческа приемственост. Това е връзката между съществуващото и предстоящото, от която всъщност непрестанно се гради историята.

Разграничаването на предмета от обекта на познанието бе някога преди всичко от марксистката философия, въпреки че то не се превърна в неин задължителен методологически принцип. Но приемането му от гносеологията и праксиологията ще става все по-наложително, особено като се има предвид както бързото развитие на методологията на науките, така и съобразяването на основните поло-

жения на социологическата теория на познанието с постиженията на съвременните обществени науки.

По въпроса за необходимостта от разграничаването на предмета от обекта на познанието и на практическата дейност вече почти не се спори. Но трудностите, свързани със задоволителното му решаване, все още не са изцяло преодолені. Сега те са съсредоточени главно в установяването на критерия, по който би трябвало да се проведе това разграничение.

Писаното по този въпрос е много. Изказани са и най-различни мнения по него, но всички те могат да бъдат сведени до две основни. Едни философи приемат разликата между обект и предмет като частен случай на отношението част и цяло, други, като частен случай на отношението единично – общо.

Според първото схващане предметите са каквито и да е било – индивидуални, единични, постоянни, фиксирани и т.н. обекти, които се разглеждат по различни начини на абстрахиране и идеализация.

Според второто схващане, което е и по-разпространеното и вече възприето в повечето философски издания, предметът се разглежда като конкретна страна на обекта. При такава постановка предметът изпъква като една праксиологическа основа на познанието, а обектът – като негова познавателна реализация.

Не е трудно да се разбере, че и в двата случая има едно смесване на чисто гносеологическите с праксеологически характеристики; или по-точно – в основата се поставя онтологическата рамка на разграничението “обект – предмет” и от нея се извлича гносеологическата характеристика на това разграничение. В такъв случай обаче онова, което трябва да бъде доказано всъщност е положено вече в предпоставките.

За да се избегне подобно нарушаване на методологическата последователност на логическото извеждане още в неговото начало трябва да се положи някаква безспорна гносеологическа постановка, от която да се върви към онтологически ясното очертаване на границата между обекта и предмета. Така на отношението “част – цяло” и “общо – единично” ще се върне тяхното гносеологическо значение, което означава, че те ще се разглеждат като резултат от определени познавателни процедури – анализ и синтез, абстрахиране и конкретизация и т.н.

В тази светлина под предмет, или по-точно – под предметна действителност ние разбираме онази “част от реалната действителност изобщо”, която все още напълно и във всяко отношение – в познавателно и практическо, е независима от субекта. Именно тази неограничена, безкрайна, но и нищо незначеща за човека част от реална действителност е вечния потенциален предмет за човека, нещо, което съществува във и независимо от всяка негова познавателна и практическа дейност.

В такъв случай обект на човешката дейност ще бъде не цялата реална действителност, а само онази, винаги конкретно-исторически обусловена част от действителността, която по един или друг начин, в едно или друго отношение е включена в системата на човешката познавателна и практическа дейност и която имаме право да наречем вече именно – обект, обективна действителност.

Безкрайната реална действителност притежава и безкрайни реални възможности за превръщане на предметната в обективна действителност и то винаги вследствие на активната човешка познавателна и практическа дейност. Дейността на отделния индивид е само част от дейността на колективния субект; тя е системна единица на обществената практика.

При това, трябва да се има предвид, че дейността на колективния субект, практиката на дадената общност – това всъщност е културата в нейната достигната до момента цялост с двете ѝ страни – материалната и духовната.

Предметната действителност става за човека *нещо* – става обективна действителност, когато се превърне във “втора”, пресътворена и вече “очовечена природа” (К. Маркс). Обективната действителност, в това ново свое значение представлява онази съвкупност от конкретни реалности, включени в една или друга степен в системата на човешката познавателна и практическа дейност. Именно затова обективната действителност означава вече нещо за човека, става “даденост” за субекта – с една дума става негов обект. Така обектът всъщност се оказва “преработения” от човека предмет. Той е продукт и резултат от дейността на субекта, той е следствие, той е единството между предмета и субекта. В този смисъл обективната

действителност е междинното, свързващото звено във веригата предмет – обект – субект, която в своята цялостност съставлява и реалната действителност.

Тази цялостност трябва да се изрази чрез употреба на тавтологията “реална действителност”, за да се подчертае, от една страна, че действителността е тъждествена със самата себе си, а от друга – че всичко съществуващо е включено в нея, част е от нея.

Това се отнася и за предметната, и за обективната, и за субективната действителност. Чрез обекта, който е междинно звено, се реализира взаимоотношението между предмета и субекта, поради което обективната действителност носи отпечатъка както на предметната, така и на субективната действителност. В този смисъл историческият процес е всъщност непрекъснатото взаимодействие между предмета и субекта, което се реализира *в* и *чрез* обекта, *в* и *чрез* обективната действителност.

Анализираните в тази глава мнения на съвременни марксистки автори по същество се доближават до една почти подредена концептуална схема, изразяваща посочената по-горе идея. По-важното в случая обаче е друго – като идея, по наше мнение, тя е вложена още в самите исторически и теоретически начала на марксистката философия, а от там днес е пренесена и в марксистката социология.

Решенето на проблема за предмета, обекта и субекта на човешката дейност, неговото категориално и следващото от това терминологично избистряне трябва да е проведено последователно и да е разработено на общометодологическо равнище. На тази основа трябва да се потърсят и специфичните особености на историко-социологическото познание. След тяхното досегашно разглеждане се налага няколко най-обща извода:

- Историческите знания имат относителен и променлив характер.
- Процесът на придобиване на това знание е по-дълъг и е съпроводен с по-големи трудности, отколкото изследването на съвременните обществени явления.
- Степента на субективно участие в реконструкцията на историко-познавателния процес не е по-висока, отколкото в изследването на съвременна обществена реалност.

След като очертахме основната предмет-обект-субектна схема на цикъла на историко-социологическото познание и на обществената практика се открива възможност за едно ново поставяне и окончателно, в рамките на предложената концепция, решение на проблема за естеството на историческия факт. Тази задача има първостепенно значение за истинността на историко-социологическото познание.

Докато събитието се реализира от хората като актуална даденост за тях, то е елемент от обективната действителност. Еднопосочността на протичането на историческия процес от миналото към бъдещето се изразява именно в това, че веднъж осъществило се конкретното събитие безвъзвратно отминава в миналото и в практическо отношение завинаги остава само предмет. То завинаги и изцяло е във и независимо от практико-преобразуващите възможности на съвременника.

Духовната практика също се оказва единство от две съставки – рационално-логическа и емоционално-интуитивна.

Отделният човек – индивидуалният субект и “въвлечен” като част от много и най-различни колективни субекти. Така многостранната зависимост на индивидуалния субект от различните колективни субекти в обществото се превръща в средство за постигане на техните неосъзнати цели. Не е хубаво да е така, но всъщност е именно така.

Тази зависимост на индивидуалния субект от множеството колективни субекти, в които е интегриран, е само на пръв поглед синоним на груповата солидарност. Всъщност това е най-разпространената форма на отчуждение на личността.

Едновременно с това, миналите събития са предмет не само на познанието, но и на практиката. Но предмет на познанието – не завинаги и не изцяло. Те са потенциално познаваеми и именно като такива могат да се превърнат в обект на историческо познание.

В този смисъл миналото става “действителност” за нас едва когато го узнаем, когато придобием някакви, макар и оскъдни знания за него, т.е. когато то се превърне от предмет на познанието в негов обект. Миналата обективна действителност има само гносеологическо естество и смисъл.

Знанията за конкретното събитие обикновено търпят най-различни трансформации и метаморфози. Понякога документите, в които то е фиксирано, могат да бъдат загубени или забравени за дълъг период от време, а след това отново намерени. Тогава става повторното преминаване на незнатното в известно, на потъналото в миналото и забравено "отражение" на конкретното обществено събитие в актуална даденост за съвременниците, в обект на тяхното познание. Затова тя е една изцяло гносеологична по характера си трансформация, която е характерна само за историческото познание.

Именно тази трансформация, този своеобразен цикъл на историческото познание, осъществяващ се като преход на предмета в обект, след това потъването на този обект в предметната сфера на неизвестното и накрая новото превръщане на предмета в обект разкрива най-убедително гносеологичната природа на историческите факти, т.е. това, че те са елементи на знанието, а не фрагменти от реално разигралото се минало.

Именно в този смисъл историческите факти са само обект, а не предмет на историческата наука. Те са обекти, намиращи се в непрестанен процес на конструиране – следствие са на постепенното дехерметизиране на миналата действителност. И само на пръв поглед изглежда странно, че обект на историческото познание са *знанията* за събитията, а не самите събития.

Това не е тавтология. Напротив – в тази опосреденост може да бъде открита една от най-важните особености на научното познание изобщо, което тъкмо при историческото познание личи най-ясно.

Така историко-социологическият факт няма онтичен статус, той е елемент от знанието за събитието и при формирането му играят роля толкова различни рационални и емоционални, теоретични и идеологични фактори, че фактът се превръща не просто в образкопие, а в своеобразен комуникативен израз на своя аналог – историческото събитие.

Историческите факти са вид научни факти. А това означава, че за да бъдат те научно-познавателно констатиране на нещо и придобиване на някакви знания за него:

1. Трябва да има какво да се констатира (някаква онтична реалност), включително и социална.

2. Трябва да има кой да го констатира – субект на познанието, разполагащ със съответните научни средства и методи за това).

3. Трябва да е постигната максимално висока за дадения момент степен на познавателна адекватност, защото на същия етап от историческото развитие някаква степен на адекватност притежават и другите, дори и “превърнатите форми” на човешкото познание.

Научното познание не може да съществува без научни факти и затова е съвсем основателен въпросът: изследователят ли създава фактите?

* * *

Страхът от надценяване ролята на субекта-изследовател в историческото познание съвсем не означава, че изобщо може да се намери автор, който да отрича субективното присъствие на учения-историк в изследването. Проблемът е в това как и в какви рамки трябва да се схваща творческата роля на изследователя в историческото познание и най-вече – при формирането на историческия факт. Този проблем, естествено, по-малко занимава тези, които категорично отъждествяват историческия факт с реалното минало събитие. Но всички останали методолози, особено последователните защитници на тезата, че историческият факт е вид знание, специално подчертават “особената роля” на учения-историк при формирането на факта.

Някои от тях говорят за сложния характер на процеса на получаване на историческите факти, други за необходимостта от конструктивни действия от страна на учения-историк при построяване на факта, трети пък – за сложните научни операции като обобщение и синтез, за професионалните умения или творческите способности, усет и т.н. при формирането на историческите факти. Така историческият факт се “получава”, “комбинира”, “построява”, “формира”, “конструира”, “създава” и т.н. Но нали това са все нюанси на творческото присъствие на субекта-изследовател в този процес!

Активността на субекта най-често не се изчерпва само с “комбинирането” на източниковите данни. Тя е значително по-голяма и включва редица по-прости или по-сложни познавателни операции. Включва и творчество в най-точния смисъл на думата. Затова на процеса на формиране на историческия факт може да се гледа като

на процес на създаване на нещо “ново”, което е сумарен продукт от дейността на учения. Преди да стане факт миналото събитие е предмет и само потенциален обект на историческото познание.

Съдържанието на факта, разбира се, зависи преди всичко от съответния “материал”, но зависи и от “извъннизточниковите данни”, и от личностните способности на учения. А те са характеристики на субекта.

Миналото обществено събитие става факт благодарение на познавателната дейност на субекта-изследовател. В този смисъл фактът е негов продукт – продукт, който носи чертите не само на миналата реалност, но и на субекта.

И това не е привидност, не е погрешно създаващо се впечатление, както обикновено се смята. Нещо повече, в такова твърдение няма нищо, което би било несъвместимо, както със социологията, така и с философията. Субектът на материалната трудова дейност наистина не създава материалните продукти като обективно-онтична реалност от нищото, но все пак те си остават именно продукти на субективната практическа дейност; точно така, както историческият факт и всеки научен факт изобщо (като обективно-гносеологична реалност) не се създават от нищото, а са идеален продукт на човешката познавателна дейност.

К. Маркс, малко преди смъртта си в едно писмо от 1881 г. пише, че не можем да решаваме уравнение, което не съдържа в данните си елементите на своето решение. Кое ще бъде социалното уравнение, как и доколко ще успеем да го решим, какво ще бъде това решение – зависи от конкретно-историческите обстоятелства, от конкретно-историческите субекти и от конкретно-историческите “данни”. И все пак това винаги ще си остане в крайна сметка човешко дело – уравнението решаваме *ние* и решението е *наш* продукт. При това той винаги е конкретно-исторически продукт. А това означава, че и формата, и съдържанието на всеки научен факт е “предопределено”, макар и най-общо, в рамките на конкретно-исторически очертаната граница на познавателните възможности на човека.

Какво ново непознато явление може да бъде констатирано, как, и с какви познавателни средства ще бъде то констатирано, на езика на какъв тип рационалност ще бъде описано и формулирано като факт

новото явление, и накрая – в каква по-обща емпирична, а след това и теоретична система ще бъде вложен този факт, за да бъде обяснен – зависи именно от конкретно-историческите граници на познавателните възможности на човека в дадена епоха. А тази зависимост, разбира се, е поливариантна.

Затова допускането, че историческият факт е обективен, и по същността си изследователски продукт на субективната познавателна дейност на учения-изследовател, съвсем не доближава историческата социология до някакви субективно-идеалистически позиции. Напротив, още по-ясно го разграничава от тях. Историческият релативизъм е естествена, иманентна особеност на всяка социологическа теория и в нейния контекст той няма нищо общо с класическия, добре познат ни агностицизъм.

Наред с подробното виждане за историческия факт в този контекст трябва да бъдат очертани и най-общите граници на познавателния механизъм, чрез който се формират историческите факти. В тази връзка е необходимо да бъде въведено понятието “обективизация”.

С “обективизация” най-общо се обозначава процесът на трансформирането на фрагмент и от предметната действителност в обективна, в една нова социална действителност. Този процес, разбира се, не е спонтанен и “автоматично” извършващ се. Той е възможен само чрез активната, целенасочена, съзнателна (или несъзнателна) предметно-преобразуваща и предметно-познавателна дейност на хората.

Така обективизацията обхваща само този вид активна дейност на субекта, която е свързана с практическото или познавателно овладяване на даден фрагмент от предметната действителност и превръщането му в конкретен обект на действие или познание. Едновременно с това обаче процесът на обективизация е и процес на *обективация*, схващан в традиционния философски смисъл като “обективиране” (и дори “определяване”) на “човешките същностни сили”, т.е. като привнасяне на субективни моменти в “овладяната” действителност.

Същността на този единен процес на взаимодействие може да бъде разкрита чрез двете понятия – “обективизация” и “обективация” – изразяващи двете насрещни посоки и двете различни изходни точки на движение: от предметната към обективната сфера (обективиза-

ция) и съответно – от субективната към обективната сфера на действителността (обективация).

Разбира се, и обективизацията, и обективацията съзнателно или несъзнателно се осъществяват от самия субект. Именно затова по същество те са самото взаимодействие между предмета и субекта, взаимодействие, реализиращо се в и чрез обективната действителност; а това ще рече взаимодействие, което неизбежно има социален характер.

Благотворното влияние на философията върху социологията се изразява най-вече в стремежа на социологията да насочва своето внимание към обществения индивид, към личността, който действа винаги в конкретна, исторически определена среда.

Във всяко научно познание процесът на обективизация има редица особености. Но той винаги е един изцяло гносеологичен процес, процес на трансформация на онтичната реалност в гносеологична.

Затова е необходимо както изследване на непосредствените емпирични предпоставки за научно-познавателното реконструиране на миналото, така и точен анализ на проблемите, свързани със съдържанието, типологизацията и функционалната роля на историческите източници. Мястото и значението на историческите източници може да бъде адекватно видяно само в контекста на цялостната система на историкопознавателния процес.

Тогава най-общата схема на реконструкция на миналото ще изглежда така: предмет на историческото познание е реалната минала действителност, състояща се от исторически събития. Разигравалите се в миналото събития оставят “следи” под формата на веществени “отломки”, които са несъзнателни, съзнателни или дори преднамерени фиксации на тези събития от някакъв субект-регистратор. Така и цялата съвкупност от “следи” от миналото се превръща в “исторически материал”.

Процесът на постепенно възникване и натрупване на този “материал” съставлява именно онзи първи етап на обективизацията, който не просто предхожда втория, но и времево е винаги дистанциран от него, протича стихийно и по същество е извъннаучен тип отражение.

При втория етап на обективизацията не целят, а винаги част от историческия материал се актуализира, т.е. част от потенциалния материал се превръща в действителен исторически източник.

По-нататък – чрез обработка на източниците се извличат необходимите данни за предмета (историческите събития), като по този начин се формира обектът на историческото познание – историческите факти. Подобно извличане е възможно само чрез активната целенасочена научно-познавателна дейност на субекта-изследовател. Това именно е и съдържанието на втория етап от процеса на обективизацията, етапът, в който историческите източници се проявяват само като средства на познанието, а тяхната обработка е предварителна, относително обособена фаза, предхождаща собственото научноисторическо изследване и най-често оставаща в рамките на източникознанието.

* * *

В случая не се анализира детайлно, а само се очертава целият огромен проблемен кръг на методологията на историко-социологическото познание. Настоящата разработка не предлага цялостен, завършен социологичен модел на решаване на поставените проблеми, а има много по-скромната претенция да бъде само подготовка, само “първа крачка” към тяхното поставяне и адекватно осмисляне от позициите на историческата социология. По същество разработката води до конструирането на една най-обща концептуална схема.

Независимо от сравнително подробното разглеждане на предмет-обект-субектните взаимоотношения в историко-социологическото познание, смисълът на настоящото изследване съвсем не се изчерпва с анализа на този проблем. Разбира се, именно той се оказва базисен и концептуално определящ. В рамките на настоящата разработка той има необходим, но помощен характер, доколкото единствено в неговия контекст могат да бъдат поставени и решени другите два важни методологически проблеми на историческото познание – проблемите за историческия факт и за историческите източници.

Ако общосоциологичната концепция за историческото познание играе ролята на основна теоретична предпоставка, то историческите източници са непосредствената емпирична предпоставка, а историческият факт – теоретико-емпиричната основа на познавателното реконструиране на историческото минало. При това фор-

мулирането и анализът на който и да било проблем, свързан с тези предпоставки, не е самоцелен и затова трябва да бъде видян като компонент от цялостната научноисторическа система на познание и съответно – като необходим момент от историко-социологичното изследване.

Досегашният анализ показва, че при историко-социологическите науки процесът на обективизация, на “превръщане” на реалното минало събитие в исторически факт има твърде сложен и специфичен характер. В това отношение изводите най-схематично могат да бъдат формулирани така:

- процесът на обективизация е двуетапен;
- двата етапа са дистанцирани във времето, при което първият от тях е извъннаучен;
- тези етапи се осъществяват от различни субекти на познанието, поради което процесът е двойно субективизиран;
- изтъкнатите характеристики определят и особената роля и отговорност на учения-историк;
- обективизацията всъщност е общогносеологичният механизъм, чрез който се изграждат историческите факти.

Така, в крайна сметка, историческият факт се оказва продукт на познанието и едновременно с това – най-непосредствената предпоставка за едно относително цялостно познавателно реконструиране на историческото минало.

Детайлното разглеждане на технологията на формирането на историческия факт би означавало дълбоко навлизане в тяснопрофесионалната дейност на изследователя-историк. Тези проблеми са извън целите и компетенциите на настоящата разработка. Още повече, че при конкретните научно-исторически изследвания, свързани с “откритието”, доказването и формулирането на нов научен факт, може да бъде използвана богатата гама от различни собствено историографски или емпирикосоциологически методи.

Затова в заключение трябва отново да се подчертае, че смисълът на настоящата разработка е да очертае макар и съвсем схематично методологическите проблеми, свързани с научно-познавателното усвояване на миналите събития.

При това, анализирайки поставените проблеми, не бива да се забравя най-важното – хората са и субект, и обект на историята. Хората са нейни творци, но хората са и нейни регистратори и изследователи. Присъствието на *argumentum ad hominem* в историческото познание е не само неизбежно, но за разлика от изследването на природните явления е и съвсем естествено.

Именно присъствието на човешкия елемент навсякъде в историята ни убеждава в прекрасната истина, че историята – и хубавото, и лошото в нея, и светлото, и мрачното, и низкото, и възвишеното – са човешко дело.